

אמונת ז'נבה

מיכאל אורן
יוסי קליין הלוי

כשני מיליון בתי אב בישראל קיבלו לאחרונה בדואר את נוסח "זמנת ז'נבה", מסמך בן 47 עמודים המתיימר להיות פתרון כולל לסכסוך הישראלי-פלסטיני. ההסכם, פרי משא ומתן חשאי שקיימו, במימון אירופי, פקידים פלסטינים ואישי ציבור ישראלים במשך שנתיים, נחתם בטקס סמלי ומפואר שנערך בז'נבה ב-1 בדצמבר 2003. המסמך קובע שישראל תיסוג לגבולות 1967, שתקום מדינה פלסטינית שבירתה ירושלים, וששני העמים יפתרו את סוגיית הפליטים ויכירו זה בזכותו של זה למדינה. אף שמנסחיו של ההסכם עומדים על כך שאין זו אלא הצעה מטעם אזרחים פרטיים, הטקסט מוצג כ"הסכם קבע" בין ישראל לארגון לשחרור פלסטין (אש"ף), הסכם שלם הכולל סעיפים מפורטים ביותר ומפות צבעוניות. בדברי הפתיחה שכתב לגרסה העברית, מבטיח הסופר דויד גרוסמן לאזרחי ישראל "שידעו לעמוד באינספור מלחמות ופיגועי טרור מחרידים", כי ההסכם יניב מדינה ישראלית "משגשגת... שוויונית", שתהיה משוחררת "מאימת המלחמה וההשמדה".

עבור ישראלים רבים, החשים תשישות לאחר שלוש שנות טרור, יש פיתוי רב בדבריו של גרוסמן. ואמנם, הסכם ז'נבה עולה בקנה אחד עם השינוי ההיסטורי המסתמן בדעת הקהל הישראלית. רוב הישראלים מוכנים היום לוותר על הישגי מלחמת 1967 בתמורה לכך שהפלסטינים יקבלו את תוצאת

מלחמת 1948. כמו כן, בעיני רוב הישראלים, הקמת מדינה פלסטינית אינה סכנה קיומית כי אם האמצעי היחיד לשימור זהותה היהודית והדמוקרטית של מדינת ישראל. בשנת 1992, שנה לפני תחילת תהליך השלום של אוסלו, נבחר יצחק רבין לראשות הממשלה על בסיס מצע ששלל מפורשות מדינה פלסטינית; ואילו כיום אריאל שרון, מכריז חדשות לבקרים על הסכמתו למדינה פלסטינית עצמאית. מבחינת ישראל, השאלה, אם כן, אינה האם להקים מדינה פלסטינית, אלא כיצד.

רוב הציבור הישראלי – אנשי המרכז המתון – תומך בהקמת מדינה פלסטינית, אך רק לאחר שהפלסטינים ישימו קץ לטרור, יערכו רפורמות שלטוניות מבית ויוותרו על התעקשותם להשיב פליטים ערבים לתחומה של ישראל. הסכם ז'נבה, לעומת זאת, מתעלם אפילו מן הציפיות המינימליות הללו. למעשה הוא מעניק לפלסטינים מדינה בעוד אלה מוסיפים לנהל מלחמת טרור, נותן לגיטימציה לשלטונו של ערפאת ואף מחזק אותו, ומאלץ את ישראל לקבל את העיקרון של השבת פליטים למולדתם. נוסף על כך, ההסכם פוגע במערכה העולמית המתנהלת נגד הטרור, ויש בו משום איום על כל פשרה עתידית אפשרית באזור.

אם יש פער מהותי בין הציפיות של הרוב הישראלי ובין הפנטזיה של ז'נבה, הרי זה משום שאדריכליו של ההסכם הווירטואלי אינם נמנים עם הרוב הזה. מנהיג יזמת ז'נבה, יוסי ביילין, לא נבחר לכהונה נוספת בכנסת בדיוק בגלל תפקידו המרכזי בתהליך אוסלו הכושל. עוד חתומים על המסמך הפוליטיקאים עמרם מצנע, אברהם בורג ואמנון ליפקין־שחק – שלושה ששאפו, ללא הועיל, להיבחר להנהגת המדינה. הדבר יוצר חוסר סימטריה בין הנושאים והנותנים הישראלים במסגרת יזמת ז'נבה ובין מקביליהם הפלסטינים, רובם בעלי תפקידים בפתח ובתנזים, הפועלים בברכתו של ערפאת.

רוב הישראלים איבדו כבר מזמן כל אמון בנכונותו של ממשל ערפאת לכבד הסכם כלשהו עם מדינת ישראל. במסגרת הסכם אוסלו התחייבה הרשות הפלסטינית להימנע מהסתה, להילחם בטרור באופן ממשי, להגביל את מאגרי הנשק שלה ולפתור בדרכי שלום את כל המחלוקות עם ישראל. תחת זאת היא חינכה דור שלם של צעירים פלסטינים להעריך מחבלים מתאבדים, עודדה את הטרור והעניקה לו סיוע פעיל, הבריחה אל תוך שטחה

עשרות אלפי כלי־נשק לא חוקיים והשיבה על הצעות השלום של ישראל במלחמה שבה נהרגו ונפצעו אלפי בני אדם משני עברי המתרס.

ברם, הסכם ז'נבה מתעלם משלוש השנים האחרונות התעלמות גמורה. למרבה האבסורד, ההסכם שב ומזמין את הפלסטינים להתחייב לכך שיילחמו בטרור, יימנעו מהסתה, יגבילו את כלי הנשק שברשותם וישלימו עם קיומה הקבוע של ישראל. ואולם בניגוד לאוסלו, שהיה תהליך הדרגתי שבמסגרתו נדרשו הפלסטינים למלא בשלבים אחר הוראות ההסכם כדי לזכות במדינה, הפעם יקבלו הפלסטינים את מדינתם תחילה, ורק לאחר מכן יידרשו להוכיח כוונות טובות.

ולא זו בלבד שהסכם ז'נבה מתעלם מקריסת האמינות הפלסטינית, הוא אף אינו משאיר בידי ישראל אמצעים להגן על עצמה. בשעה שאפילו הסכם אוסלו העניק לכוחות הביטחון של ישראל את הזכות לנהל "מרדף חם" אחר מחבלים (לתוך שטחי אֵי), הסכם ז'נבה מבקש להפקיד את ביטחונה של ישראל בידי כוח רב־לאומי שיכלול יחידות של "ארצות־הברית, רוסיה, האיחוד האירופי, האו"ם וצדדים אחרים". על הכוח יוטל לפקח על קיום ההסכם מצדם של הפלסטינים, לסייר לאורך הגבולות ולמנוע התקפות טרור והברחת נשק. לישראל ולמדינה הפלסטינית אמנם תישמר הזכות לאשר את הרכב הכוח, אך מן ההסכם לא ברור אם תהיה בידן הזכות להטיל וטו בעניין זהותן של המדינות השולחות פקחים. אי לכך, לנוכח הלחץ הבינלאומי המופעל על ישראל, האם אפשר בכלל להעלות על הדעת שהיא תוכל להתנגד להשתתפותן של מדינות מסוימות בכוח הרב־לאומי, כמו למשל צרפת ובלגיה?

גרוע מכך, קשה לשאוב עידוד מניסיון העבר של ישראל עם כוחות רב־לאומיים. ראשיתו של ניסיון זה היה כזכור כבר בשנת 1949, כאשר סכסוכי גבול אמורים היו להיפתר על ידי ועדות ערביות־ישראליות בחסות האו"ם. ברם, עד מהרה התברר כי לא היה בכוחן של אותן ועדות למנוע הסתננויות של מחבלים אל תוך שטח ישראל, וכישלונן החיש את פריצתו של מבצע קדש בשנת 1956. כוחות האו"ם לשמירה על השלום, שהוצבו בסיני לאחר המלחמה ההיא, גורשו בהינף יד על ידי מצרים במאי 1967 – מהלך שהצית את מלחמת ששת הימים. זאת ועוד, כוחות משקיפים של האו"ם שהוצבו בלבנון לא הצליחו למנוע מתקפות של החיזבאללה על ישראל ואף היו מעורבים בעקיפין בחטיפת חיילים ישראלים. (בהיסטוריה של מדינת ישראל יש שתי דוגמאות להצלחה של מאמץ בינלאומי לשמירה על השלום: ברמת הגולן לאחר מלחמת יום הכיפורים, ובסיני לאחר הסכם השלום

הישראלי-מצרי ב־1979; ואולם בשני המקרים הייתה ההצלחה פועל יוצא של הנחישות הסורית והמצרית לשמור על גבול שקט). למרות כל זאת, הסכמי ז'נבה מבקשים להחיות את המודל הכושל של הוועדות המעורבות משנת 1949 ולהפקיד את ביטחונה של ישראל בידי גורמים בינלאומיים.

לנוכח ההיסטוריה העגומה של ההתחייבויות הפלסטיניות ושל עבודת הפקחים הבינלאומיים, אפשר לצפות לאחד משני תרחישים: הראשון הוא שהטרוריסטים יכו מאחורי גבם של אנשי הכוח הבינלאומי, ובכך יעוררו את ישראל לתגובה שתצית התנגשות בינה ובין הפקחים. התרחיש השני הוא שהפקחים עצמם ינסו לדכא את הטרור ויהפכו בכך מטרה להתקפות, דבר שיוביל, מן הסתם, לפינוץ. לשני התרחישים יש תקדימים למכביר, החל בעימותים בין ישראל לכוחות האו"ם בלבנון וכלה בברחת אנשי האו"ם מבגדד בעת האחרונה. מתוך ציפייה שכך בדיוק יקרה, שם לו ערפאת למטרה לערב את הקהילה הבינלאומית בזירה.

אפשר היה לצפות שהנושאים והנותנים הישראלים בהסכם ז'נבה יכירו בכך שוויתורים ישראליים חסרי תקדים מחייבים ערבויות ביטחוניות מחמירות יותר. הסכם ז'נבה אמנם מתיר הפעלת תחנות התראה ישראליות ביהודה ושומרון, אף שהאיום לפלישה ממזרח נעלם מאז נפילת סדאם חוסיין. ואולם כמענה לאיום הביטחוני החמור יותר, הטמון במדינה פלסטינית עצמאית, מציע ההסכם תנאים שהיו מרתיעים גם מדינה בעלת שכנים שוחרי שלום. ההסכם מחמיר עוד יותר את המצב בירושלים. במסגרת הסכם אוסלו נדחתה ההחלטה בעניין מעמדה של ירושלים עד לסוף התהליך, בהנחה שבשלב הזה כבר יתפתח בין הצדדים האמון ההדדי הדרוש לניהולה המשותף של העיר. הסכם ז'נבה, לעומתו, מתעלם משלב בניית האמון, ומבקש להעניק לפלסטינים בתוך 30 חודשים ריבונות על רוב חלקי העיר העתיקה, לרבות מתחם הר הבית. התוצאה תהיה שמתפללים שיבקשו להגיע אל הכותל המערבי יצטרכו לעבור בשטח פלסטיני, כשביטחונם שם יופקד בידי "נוכחות רב־לאומית", העשויה לכלול חברים בארגון הוועידה האיסלאמית, והיו נתונים לרצונם הטוב של הפלסטינים – חסד מפוקפק למדי, בעיקר בהתחשב בעובדה שמנהיגים פלסטיניים, מערפאת ועד עפרמה סברי, המופתי של החראם, התכחשו שוב ושוב לזיקה של היהודים לירושלים ולאתריה הקדושים. המנהרות שלאורך הכותל המערבי תהיינה בשליטה ישראלית אך תחת ריבונות פלסטינית, וכך לא ברור כיצד תוכרענה מחלוקות שתתעוררנה סביב אתר זה.

על הסכנות לביטחונה של ישראל, עם כל חומרתן, מאפיל האיום הגדול ביותר הטמון בהסכם ז'נבה – האיום על המשך קיומה של ישראל כמדינה יהודית. אדריכלי ז'נבה מבטיחים לציבור הישראלי שהמשתתפים הפלסטינים ויתרו על תביעתם לשובם של פליטים לשטח ישראל בגבולות הקו הירוק. אך די בקריאה שטחית של ההסכם כדי להפריך את הטענה הזאת. אין בו שום ויתור מפורש על זכות השיבה. ובשעה שישאל אמורה לבטל בפועל את תביעתה לארץ ישראל השלמה על ידי עקירת התנחלויות, הסכם ז'נבה אינו מחייב את הפלסטינים ולו לויתור מילולי על תביעתם למדינה פלסטינית מן הירדן ועד הים. "הקביעה שלפיה ההסכם מבטל את זכות השיבה... אינה מדויקת", כתב לאחרונה ג'מאל זכות, מן החותמים על המסמך בצד הפלסטיני. "היא הופצה על ידי אישים ישראלים בניסיון להקהות את עוקצו של המסמך בעיני הישראלים". זכות צודק: ההסכם מציין הן את תכנית השלום הסעודית למזרח התיכון והן את החלטת האו"ם 194, ושתיהן קובעות כי הפליטים זכאים לשוב לישראל. וכך, בשעה שההסכם אמנם מכיר ב"זכות העם היהודי למדינתו" (מבלי לומר שישאל היא מימושה של הזכות הזאת), בטל ויתור זה הלכה למעשה לנוכח התמיכה המרומזת בזכות השיבה, המונעת כל אפשרות לקיים מדינה יהודית ולהגן עליה. ברם, מעבר להצהרות, הסכם ז'נבה מעמיד מנגנון שיש בו כדי לסכן את שלמותה הדמוגרפית של ישראל. מספר הפליטים שתקלוט ישראל אמור לשקף את הממוצע של המספרים הכוללים שאותם תקלוטנה מדינות שלישיות – מערביות וערביות – אך לא נקבע לו גבול עליון. באופן עקרוני תישמר לישראל הזכות לווסת את מספר הפלסטינים השבים. אבל בפועל, משתכיר ישראל בלגיטימיות המוסרית של השיבה, היא עלולה להיקלע ללחץ בינלאומי לקבל כמויות אדירות של פליטים. זאת ועוד, העובדה שהסכם ז'נבה אינו מגביל את תשלומי הפיצויים של ישראל לפליטים – הפלסטינים תובעים עד 600 מיליארד דולר – תחשוף את ישראל לסחיטה. ככלל, אם תינתנה בידי הקהילה הבינלאומית האחריות לגבולותיה של ישראל והיכולת להשפיע בשאלת הפליטים, יהיה זה בבחינת ביטול ריבונותה של המדינה היהודית. מעולם לא הייתה עוד מדינה שציפו ממנה לקבל על עצמה מרצון מידה כזאת של מרות בינלאומית.

אין זה מפתיע שאנשים אשר קראו בעיון את מסמך ז'נבה, ובהם גלעד שר, לשעבר מראשי הנושאים והנותנים עם הפלסטינים, הגיעו למסקנה

שההסכם ינחיל לישראל תבוסה כמעט בכל סעיף. מסמך ז'נבה אינו מתיר ולו ליהודי אחד להישאר בתוך תחומי המדינה הפלסטינית, אך פלסטינים יוכלו לחיות גם בישראל וגם במדינתם. ההסכם מעניק פיצויים לפליטים פלסטינים אך לא מזכיר ולו במילה אחת את המספר הגדול יותר של פליטים יהודים ממדינות ערב. ישראל מייצגת את אזרחיה שלה בלבד, ולא את העם היהודי, ואילו אש"ף מייצג את "העם הפלסטיני", ככל הנראה בכל תפוצותיו – אפילו בישראל גופא. ובעוד שעל פי ההסכם נדרשת ישראל לפצות את הפלסטינים בגין נזקים שגרמו ההתנחלויות, הוא מוחל לפלסטינים על כל חובותיהם בגין הנזקים שגרמו בעשרות שנות טרור. לאמיתו של דבר, כמעט כל סוגיית מפתח בהסכם מנוסחת מנקודת מבט פלסטינית. ההסכם מקבל את ההגדרות הפלסטיניות, הרואות בהר הבית נחלה ערבית בלעדית, בשכונות היהודיות במזרח ירושלים "התנחלויות", ובהחלטת האו"ם 242 החלטה המחייבת את ישראל לחזור לגבולות 1967. משתמע ממנו אימוץ הנראטיב הפלסטיני לגבי מקור בעיית הפליטים. אין זה מקרה שההסכם מפרט באובססיביות את המגבלות המוטלות על ישראל – החל בויתור על בית עלמין נוצרי במערב ירושלים וכלה במספר השעות המוקצה לישראל להצגת תלונותיה בפני פקחים זרים – אך הוא נעשה מעורפל להפליא ככל שהדברים נוגעים להתחייבויותיהם של הפלסטינים, דוגמת החובה להפסיק את הטרור ואת ההסתה.

ואמנם, יש במסמך ז'נבה משום הענקת פרס לטרור. אם נבחן את מסלול התקדמותם של הוויתורים שהציע השמאל הישראלי, נראה כי בשיחות קמפ דייוויד שנערכו בשנת 2000 הציעה ממשלת ברק לפלסטינים 92 אחוזים מן הגדה המערבית; כאשר אלה דחו את ההצעה והגיבו בטרור, הגדיל אהוד ברק את הוויתור המוצע ל-96 אחוזים; וכאשר גם יזמה זו נענתה בשלילה ובהגברת הטרור, החלו אישים מן השמאל הישראלי לשאת ולתת על מה שהפך לימים להסכם ז'נבה, הכולל נכונות לוותר על כל השטחים, על הר הבית, על יכולתה של ישראל להגן על עצמה ועל התנגדותה העקרונית לזכות השיבה של הפלסטינים. מסלול התקדמות זה לא חמק מעינו של ממדוח נוואפל, יועצו הצבאי של ערפאת, אשר מסר לעיתון הירדני אל-דאי: "מה שהוצע בטאבה היה טוב יותר ממה שהוצע בקמפ דייוויד, אך מה שהוצע בז'נבה הוא בגדר התקדמות כפולה ומכופלת".

מסלול הוויתורים שהוליד את הסכם ז'נבה הוא בשורה הרת אסון לא רק למדינת ישראל, אלא גם למדיניות החוץ של ארצות-הברית במזרח התיכון. בתמיכתו במפת הדרכים, הציב ממשל בוש את דיכוי הטרור כתנאי מוקדם להקמתה של מדינה פלסטינית – גישה המבטאת מהפכה של ממש באסטרטגיית השכנת השלום של ארצות-הברית: אם בעבר נדרשה ישראל לוותר על שטחים לפני שתזכה בשלום, הרי שלפי האסטרטגיה החדשה נדרשים הפלסטינים להוכיח תחילה כוונות שלום כדי שיוכלו לקבל לידיהם שטחים מאוחר יותר. הסכם ז'נבה מאיים למוטט את קו המדיניות הזה ואת מאמצי האמריקנים להשקיט את האזור באמצעות לחימה נמרצת בטרור. שכן, במסגרת ההסכם יצאו הפלסטינים נשכרים לאין ערוך ממערכת הטרור שלהם, שגבתה כבר חיי מאות אזרחים חפים מפשע. ובשעה שכוחות אמריקניים עוצרים טרוריסטים ברחבי העולם, אלפי טרוריסטים פלסטינים עומדים להשתחרר מבתי כלא ישראליים.

ואם לא די בכך, יש בהסכם ז'נבה משום פגיעה חמורה בנורמות הדמוקרטיות במדינה היחידה במזרח התיכון המקיימת אותן. ממשלת שרון נבחרה ברוב מכריע כדי ליישם מדיניות הנבדלת באופן מהותי מיזמת ז'נבה. המפסידים באותן בחירות מנסים עתה לעקוף את התהליך האלקטורלי, ובעצה אחת עם הרשות הפלסטינית לכפות את רצונם על ישראל באמצעות עידוד הלחץ הבינלאומי למען ההסכם ודה-לגיטימציה של ממשלת שרון הנבחרת. ההסכם פוגע גם בזכות הדמוקרטית הבסיסית הנתונה לכל אדם לבחור את אזרחותו. יותר מ־200,000 פלסטינים וכמה אלפי ארמנים בירושלים עתידים למצוא את עצמם, מבלי שנשאלו לדעתם, תחת ריבונות פלסטינית, למרות היותם בעלי תעודות זהות ישראליות. ולבסוף, על ידי התעלמות מן הדרישה האמריקנית כי הפלסטינים יבצעו רפורמות שלטוניות כתנאי מוקדם להקמת מדינה, שולל הסכם ז'נבה מן הפלסטינים את זכותם ותקוותם לדמוקרטיה. ערפאת עצמו מבין בוודאי שהסכם ז'נבה יחסל סופית את מפת הדרכים, ויבטל את התביעה שזו מציבה בפניו לשים קץ לטרור וליישם רפורמות ברשות הפלסטינית. "האם פירוש הדבר שהסכם ז'נבה הופך את מפת הדרכים למיותרת?", שאל ב־18 באוקטובר חוסיין חיג'אזי, יועץ תקשורת של משרד החוץ של הרשות הפלסטינית. "התשובה היא כן... מעורבותם של בוש או שרון... הופכת להיות בלתי רלוונטית לעניין הסדר הקבע". ברם, נראה כי

כמה פקידים אמריקנים אינם מבינים זאת. קולין פאוול, למשל, קיים מפגש עם חותמי ההסכם. קל להבין את התמיכה שלה זוכה הסכם ז'נבה מצד פוליטיקאים ישראלים מתוסכלים מספסלי האופוזיציה, ועימם פלסטינים ואירופים הנחושים בדעתם לתקוע מקלות בגלגלי המדיניות של ארצות הברית. קשה, לעומת זאת, להבין את התנהגותו של מזכיר המדינה האמריקני בעניין.

למראה הטקס המרשים שנערך בז'נבה לציון החתימה על ההסכם, אירוע מפואר שבו נכחו אינטלקטואלים ואמנים ישראלים מן השורה הראשונה, ואשר במסגרתו הושמעו הודעות תמיכה מנלסון מנדלה, ג'ימי קרטר, ביל קלינטון ואנשים רמי מעלה נוספים, הצטערנו באמת שלא יכולנו להשתתף בחגיגה. גם אנחנו, כישראלים שקצה נפשם בטרור, איננו אדישים לקסמה של יזמת ז'נבה. מחלון משרדנו בירושלים נשקף "קפה הלל", שבו בוצע, לא מכבר, פיגוע התאבדות. איש אינו צריך להזכיר לנו שהשלום מצריך ויתורים כואבים.

ועם זאת, אנו מאמינים כי הסכם ז'נבה לא יביא את השלום המיוחל, אלא להפך, יקשה על השגת הסדרי פשרה הולמים בעתיד: כל התקדימים האפשריים מראים שערפאת יגרוף אל כיסו את הוויתורים הגלומים בהסכם וימשיך בשלו לסיבוב הבא, כשהוא מגובה במערכה של טרור מתמשך. לנוכח האנטישמיות הטבועה בעולם הערבי, המכחיש ומצדיק את השואה בעת ובעונה אחת ומציג דרך קבע את המדינה היהודית כמדינה שטנית, אין מנוס מן הקביעה כי התפיסה שלפיה המזרח התיכון מסוגל לקיים הסכם כולל בשלב הנוכחי היא אולי האשליה הגדולה ביותר של יזמת ז'נבה.

הסכם ז'נבה הוא פרי עמלם של ישראלים ששכחו כיצד להגן על האינטרסים הבסיסיים ביותר של עמם, והרִאָיה הברורה ביותר לכך ניתנה בטקס החתימה: קרטר תלה בישראל כמעט את כל האשמה לסכסוך הפלסטינים גינו את הכיבוש, והישראלים שנכחו במקום דיברו רק על תקוותיהם לשלום, ולא הזכירו כלל את האלימות שבה השיבו הפלסטינים על הצעת השלום של ממשלת ברק לפני שלוש שנים. גרוע מכך, נראה כי הישראלים המעורבים בהסכם ז'נבה איבדו את אמונם בעתיד מדינתם וכי הם סבורים, כפי שכתב אברהם בורג במאמר מן העת האחרונה, שמדינת ישראל "קורסת כמו אולם חתונות ירושלמי".

אנו, לעומת זאת, רואים דווקא חברה העומדת בגבורה בפני גל של טרור שמטרתו לפגוע במורל הלאומי ולא לפגוע את ישראל לוותר על האינטרסים הלאומיים החיוניים ביותר לקיומה. למרבה הצער, כושר העמידה הזה אינו משותף לכל הישראלים. אלה שנשארו ונתנו על הסכם ז'נבה חתמו, מבחינות רבות, על מסמך כניעה. זהו מוצא של ייאוש. ככלות הכול, ישראל גילמה ועודנה מגלמת מופת של חוסן אל מול הטרור, ואין כל סיבה שתודה כעת בתבוסה במערכה הרת גורל זו.

מיכאל אורן ויוסי קליין הלוי הם עורכים עמיתים בחבלת. ספרו האחרון של מיכאל אורן הוא שיעור ימים של מלחמה: יוני 1967 ועיצוב המזרח התיכון המודרני (אוקספורד, 2002). ספרו האחרון של יוסי קליין הלוי הוא בשערי נן העדן: חיפושיו של יהודי אחר אלוהים יחד עם נוצרים ומוסלמים בארץ הקדוש (ויליאם מורו, 2001). גרסה קודמת של מאמר זה הופיעה באנגלית בכתב העת ניו־יורק פובליק.